

TÜRKİYE'DE SİYASAL İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE MUHALEFETE TAHAMMÜLSÜZLÜĞÜN AYNASI: BASIN VE TASFİYELER

Yrd. Doç. Dr. İsmail AKBAL
Aksaray Üniversitesi İİBF
Kamu Yönetimi Bölümü
ismailakbal@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKINCI
Aksaray Üniversitesi İİBF
Kamu Yönetimi Bölümü
makinci76@gmail.com

ÖZET

Çalışmanın amacı Türkiye'de iktidar muhalefet ilişkilerini resmetmektir. Şerif Mardin'in ileri sürdüğü Türkiye'de iktidarın muhalefete karşı tahammülsüz olduğu tezinden yola çıkılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden günümüze uzanan kesitte iktidarın muhalefete nasıl tahammülsüz olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede iktidarların muhalefeti nasıl tasviye ettikleri komitacılık kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan muhalefetin sesi konumunda olan basının iktidarlar tarafından nasıl sindirildiği farklı örneklerle gösterilmiştir. Muhalefetin dile getirdiği farklı fikirler, farklı yaklaşım ve politikalar demokratik siyasal sistemi geliştiren ve besleyen unsurlardır. Bu fikirden hareketle, çalışmada Türkiye'de demokrasinin daha iyi işleyebilmesi için iktidarların muhalefete tahammül etmeleri gerektiği fikri ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Muhalefet, Siyasal İktidar, Siyasal Kültür, Basın.

THE MIRROR OF INTOLERANCE TOWARD OPPOSITION IN THE CONTEXT OF TURKEY'S POLITICAL POWER- OPPOSITION RELATIONSHIPS: THE PRESS AND PURGES

ABSTRACT

In this paper, it is aimed to illustrate the political power-opposition relationships in Turkey. The study is stimulated by Şerif Mardin's contention that political power in Turkey is intolerant toward opposition. It is attempted to demonstrate how unyielding the political power has always been toward the opposition since the final periods of Ottoman Empire till modern day Turkey. In this context, governments' purges against opposition groups are explained through the concept of komitadji. Furthermore, political powers' suppression of press which is to serve as a platform of opposition is exemplified by means of various instances. Different thoughts, different approaches and policies voiced by the opposition are components through which a political system is nourished and improved. Building upon this premise, the idea that political power should put up with the opposition is forwarded.

Keywords: Political Opposition, Political Power, Political Culture, Press.

1. Giriş

Ne şekilde ve ne boyutta ele alınırsa alınsın bütün siyasal sistemler, özünde bir “demokratikleşme” çabası içerirler. Yaşadığımız yüzyılın çoğulcu-liberal demokrasi modelini benimseyen siyasal sistemlerinin insan hakları, çoğulculuk, eşitlik, özgürlük gibi haklar bağlamında tanımlanmasının ötesinde demokratiklik tanımı için iki boyut temelde önemlidir: Muhalefet ve katılım.

Bir siyasal sistemin ne ölçüde çoğulcu, liberal demokrasi modeli olduğuna karar verebilmemiz için o sistemin ne kadar katılımcı ve katılıma fırsat tanıyan bir sistem olduğuna bakmamız gerekmektedir. Bunun yanında siyasal iktidarların değişebilirliği de çoğulcu, liberal demokratik sistemleri istikrarlı kılan etkenlerden biridir. Aynı uygulama muhalefet için de geçerlidir. Her siyasal muhalefet hareketi bir gün siyasal karar alma mekanizmasında yer alabileceğini bilerek ona göre hareket tarzını oluşturmalıdır. Bir diğer önemli husus da siyasal muhalefetin göstermelik oluşunun ötesine geçip daha etkin olması, yani siyasal muhalefetin etkinliği meselesidir. Etkin bir siyasal muhalefet, liberal demokrasilerde siyasal iktidar karşısında iktidar olmayanların haklarının, özgürlüklerin ve insan haklarının güvencesidir.

Genel bir kavram olarak *muhalefet*, bir görüşe, tutum ve davranışa karşı olma durumu, aykırılık; karşı görüşte, tutumda insanlar topluluğu” gibi temelde aynı anlamı içeren değişik kelimelerle açıklanırken; bunu yapanlar da muhalif kelimesiyle karşılanırlar (Türkçe Sözlük, 1995:1039). Muhalefet, kuramsal düzeyde ve pratik uygulama alanında yalnızca fikir uyuşmazlığı ile sınırlı kalmayıp eylem düzeyinde ortaya çıkabilecek çatışmacı hareketleri de kapsamaktadır (Turgut, 1984:3). Bu anlamda muhalefet, en küçük birim olan aileden başlamak üzere toplumsal yaşamın her düzeyinde ve her döneminde gözükmektedir (İslamoğlu, 2004:19).

Siyasal muhalefet ise muhalefet kavramının siyasal perspektif içinde ele alınmasıdır. Muhalefet olgusu ve muhalifler kendi çevrelerinden çıkıp var olan toplumsal ve ekonomik yapıyı, siyasal rejimi ve onun somut öğelerini hedef aldıkları, bunlardan birine, bir kaçına ya da hepsine yöneldikleri andan itibaren kavramın siyasi niteliğe bürünmesi söz konusudur.

Siyasal muhalefet, hem muhalefet hem de siyasal muhalefet kavramını karşılamaktadır. Genel anlamıyla, hem hükümet politikalarına karşı her türlü karşı koymayı hem de iktidar dışındaki siyasal partileri kastetmektedir. Fakat siyasal muhalefeti siyasal partilerden başka örgütlü-örgütsüz, yasal-yasal olmayan yollarla gerçekleştirilen ve siyasal iktidarın politikalarına karşı beğenmezlik ifade eden davranışlar olarak ele alabiliriz. Buna göre siyasal muhalefet “*Belli bir toplumsal biçimlenimde, herhangi bir zaman sürecinde, var olan bir siyasal rejime ve içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik düzene veya bunlardan yalnızca birine ya da siyasal iktidarı elinde bulunduranlara ve/veya bunların faaliyetlerine karşı olmayı, bunları, karşılığında alternatif bir program ya da öneri sunarak veya sunmayarak, yasal sınırlar içinde ya da yasal sayılmayan çeşitli yollara başvurarak eleştirmeyi ve bu arada istenilen amaç doğrultusunda etki ve sonuçlar yaratmayı içeren bir olgu, bir davranıştır*” (Turgut, 1984:8).

Siyasal muhalefet, kurumlaşmış bir şekilde parlamento düzeyinde görülebileceği gibi (parlamentar muhalefet), parlamento dışı muhalefet (toplumsal muhalefet) olarak

da kendini gösterebilir. Parlamenter muhalefet temsili demokrasinin işleyişinde merkezi bir role sahiptir. Siyasal iktidarı elde etmede sıranın kendisine gelmesini beklerken, politik çoğunluğun kararlarını inceler, eleştirir ve alternatif politikalar sunar. Üstelik seçimleri siyasal iktidarı elde etme amaçları doğrultusunda yönlendirir (Steinack, 2011:26).

Parlamenter muhalefet hem kurumsal hem de bireysel olarak görülebilir. Bireysel muhalefette psikolojik faktör önemli bir rol oynamaktadır. Kurumsal olarak muhalefet siyasal iktidarda olmayan siyasal partileri kapsamaktadır ve sosyo-ekonomik faktörler önemli olmaktadır.

Siyasal muhalefetin bir diğer görüntüsü olan Parlamento dışı muhalefet, parlamento dışında bırakılan kesimlerin karar alma mekanizmasına, demokratik kurallar çerçevesinde müdahale etme mücadelelerini ve bu durumun da siyasal iktidar tarafından doğal bir şekilde karşılandığı muhalefet türüdür. Ancak çoğu az gelişmiş ülke siyasal kültüründe parlamento dışı muhalefete karşı olumlu bir tutum yoktur ve parlamento dışı muhalefet demokrasiden sapma, bir tür anormal muhalefet türü olarak görülmektedir. Muhalefetin her iki türü de siyasal karar alma mekanizmasını yönlendirdiği gibi, iktidarın hukuk dışı yollara başvurusunun, insan hakları ihlalinin ve şiddete yönelip sistem için sakıncalı olabilecek çatışmaların önlenmesinde rol oynar. Bu arada bir muhalif hareketin ortaya çıkışı, eylemleri, yapılış tarzı mevcut siyasal rejimi ve ekonomik yapıyı yasa dışı yollardan zorla degistirmeyi hedefliyorsa “sistem dışı muhalefet”; kurulu sistemde değişiklik istemeksizin sadece hükümet değişikliği ya da politika değişikliğini amaçlıyorsa ve bunda mesru yolları kullanıyorsa “sistem içi muhalefet” olarak adlandırılmaktadır (Taner, 2002:10).

Çoğulcu-liberal demokrasilerde muhalefetin önemi, siyasal sistem içerisinde iktidarda temsil edilmeyenlerin düşüncelerini aktarması ve onların taleplerinin sözcüsü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden siyasal iktidarlar muhalefete tahammül göstermelidirler. Eğer siyasal iktidar, muhalefetin varlığını kabul etmiyor veya hoşgörü göstermiyorsa sistemin liberal demokrasi niteliğinden söz edilemez. Muhalefetin dile getirdiği farklı fikirler, farklı yaklaşım ve politikalar siyasal sistemi geliştiren ve besleyen unsurlar olduğu için siyasal iktidarların çoğulculuk ve çok renklilik bağlamında, muhalefete tahammül göstermeleri gerekmektedir.

Siyasal iktidar-muhalefet ilişkilerinde Türkiye uygulamalarına indiğimizde pratiğin teori çerçevesinde işlemediğini görmekteyiz. Teori-pratik uyumsuzluğunu Şerif Mardin, 1966 yılında yazdığı “Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol” isimli makalesinde analiz etmiştir (Mardin, 1991). Mardin makalesinde, Türk siyasal kültüründe iktidarın muhalefete karşı oldukça tahammülsüz olduğu, muhalefet kavramına yönelik son derece düşman bir ögenin var olduğu sonucuna ulaşmış ve bu durumun gelişmiş ülke kriterleriyle çeliştiğini söylemiştir (Mardin, 1991:181-182). Mardin, muhalefete karşı tahammülsüzlüğün “bölücülük ya da vatana ihanet” suçlaması şeklinde düşman bir öğeye dönüştüğünü, bu kadar sert suçlama ve ithamlarda bulunulmasında hedeflenen amacın ise en üst düzeyde, maksimum sonuç alabilmek için tasarlanmış senaryoların birer parçası olduğunu iddia etmektedir. Başka bir ifadeyle, “Bölücülük ya da vatana ihanet” olarak itham edilen suçlamalar, muhalefeti tasfiye amacıyla ileri sürülmüş bilinçli iddialardır ve mevcut siyasal iktidarın kendisi için oluşturduğu açık siyasal hedefi mümkünse tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bir amaca yöneliktir. Kısaca,

muhafif söylemler karşısında yöneltilen “bölücülük ve vatana ihanet” suçlaması Türkiye’de muhalif eylemlerin meşruiyetinin belirlenmesinde temel ölçüt olmuştur (Mardin, 1991:180).

Siyasal iktidarın bu sert ve katı tutumu süreklilik arz etmekte, yıllarca hep aynı kanallar işletilmekte ve aynı suçlama unsurları defalarca kullanılmaktadır. Ciddi anlamda siyasal muhalefetin ilk defa belirtmeye başladığı Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren 1960’lı yıllara kadar, siyasal iktidarın tahammülsüzlük içeren bu tutumunun süreklilik taşıdığını gösteren deliller Mardin tarafından ortaya koyulmuştur (Mardin, 1991:182).

Türkçe literatürde Şerif Mardin’den sonra alandaki diğer çalışma Nükhet Turgut’un doktora tezi olan ve daha sonra da “Siyasal Muhalefet “ isminde kitaplaşan çalışmadır. Turgut bu çalışmasında daha çok muhalefet kavramı üzerinde teorik bilgi sunmuş, Türkiye özeline ve uygulamaya yönelik pek katkı sağlamamıştır (Turgut, 1984). Bunu yanında Türk siyasal yaşamına dair farklı dönemlerde siyasal rejime yönelik, siyasal iktidar ve muhalefet ilişkilerine değinen ve bireysel muhalefet çabalarını ele alan birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların hemen hemen tamamı ya Cumhuriyetin ilk dönemlerini ya da Demokrat Parti dönemlerini ele alan çalışmalardır ve hiçbiri siyasal iktidar muhalefet ilişkilerini günümüze kadar getirmemiştir. Üstelik bu çalışmaların birçoğu resmi ideolojinin etkisi altında siyasal iktidarın muhalefete karşı sert tutumunu ya görmezden gelmiş ya da bu tutumu fark etmiş ama derinlemesine bir analiz yapmayarak süreklilik üzerinde durmamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ahmet Demirel “Birinci Meclis’te Muhalefet, İkinci Grup” (Demirel, 1994), Nurşen Mazıcı “Atatürk Döneminde Muhalefet” (Mazıcı, 1984), İsmail Akbal “Trabzon’da Muhalefet” (Akbal, 2008), Ayşegül Komşuoğlu (ed) “Türkiye’de Siyasal Muhalefet” (2008).

Bu çalışma, alandaki boşluğu doldurmak amacıyla hazırlanmış ve kendinden önce yapılan çalışmalara göre farklı bir dönemlendirme yöntemi kullanılmıştır. Buradaki dönemlendirme mantığının altında yatan unsur siyasal iktidarın muhalefet karşısındaki sert tutumu, tahammülsüzlüğü ve tahammülsüzlüğün boyutlarıdır. Çalışmamızda siyasal iktidarın muhalefete karşı tahammülsüzlüğünün boyutları ve sürecinin nasıl işlediği, hangi yöntemlerin kullanıldığı kronolojik olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda siyasal iktidarın muhalefete karşı genel tahammülsüzlüğünün basın üzerinde yoğunlaştığı varsayımından hareketle basındaki tasfiyeler üzerinde durulmuştur.

2. Osmanlı’dan Günümüze Siyasal İktidar Muhalefet İlişkileri

Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde siyasal iktidar meşruluğunun temeli devletin resmi dini İslam ile sağlanmıştır. Bundan dolayı toplumda monarka karşı harekete geçmek ve onun iktidar alanını sınırlandırmak düşüncesi ve eylemleri oluşmamıştır. Başka bir ifadeyle, ne toplumsal düzeyde ne de siyasal düzeyde herhangi bir muhalif harekete rastlamak mümkün olmamıştır.

Tanzimat döneminde bir dizi reform çalışmaları olmuş ve muhalefet hareketleri belirtmeye başlamıştır. Bunların oluşmasında yüzleri batıya dönük olan Tanzimat bürokrasisinin ve Osmanlı aydınlarının önemli katkısı olmuştur (Heper, 1974:53). Bunlar çeşitli düzeylerde örgütlenerek muhalefet hareketi oluşturmayı başarmışlardır (Tunaya, 1995:81-88). Uzun yıllar İslamcı sosyal ve siyasal bir

geçmiş ile yaşayan Osmanlı Devleti aydınları, Avrupa’da aldıkları eğitimin de etkisiyle, çağdaş gelişmelere paralel olarak, sosyal ve siyasal yapıdaki çöküşü durdurmak için çözümü mutlak monarşik rejimi ortadan kaldırarak yerine meşruti monarşiyi getirmekle bulmuşlardı. Daha doğrusu uzun vadede hedef parlamenter demokrasiyi inşa etmektir. Böylece ilk olarak “Genç Osmanlılar” daha sonra da “Jön Türkler” adı altında hem çağdaş ve geleceğe yönelik bir anayasa talebi hem de bir takım İslamcı özellikler taşıyan bir muhalefet hareketi gelişmiştir. Bunun sonucunda Batının siyasal yönelimine ayak uydurma bağlamında, Mithat Paşa’nın da baskısıyla, 23 Aralık 1876’da Kanun-i Esasi ilan edilmiş ve meşruti rejime geçilmiştir (Aydın, 1998 :329).

1876’da yazılı anayasanın yürürlüğe sokulmasıyla muhalefet ilk somut sonuca ulaşmıştır. Kanun-i Esasi ile birlikte parlamento faaliyete geçmiş ve İstanbul’da yapılan iki dereceli seçim ile taşrada da vilayet meclisleri yoluyla Mebusan Meclisi temsilcileri belirlenmiştir. Mecliste büyük toprak sahipleri, din adamları, devlet memurları ve eşraftan oluşan üyeler oldukça dağınık ve bireysel muhalefet örnekleri sergilemişlerdir. Mecliste belirli görüşler etrafında gruplaşmalar olmamış; fakat Müslim-Gayri Müslim ayrışması ve Müslümanlar içinde de ilerici-tutucu ayrışmaları görülmüştür. Bu muhalefet hareketi pek olgunlaşmamış, hatta olgunlaşma fırsatı bulmadan II. Abdülhamit, Rus Savaşı’nı bahane ederek Şubat 1878’de Meclisi kapatmış, meşruti yönetime son vermiş ve muhalefet edenlerin birçoğunu da tutuklamıştır. Bunun sonucunda Padişah, 1878’den 1908’e kadar sürecek olan istibdat ya da kişisel egemenlik dönemini başlatmıştır. Böylece cılız bir muhalefet daha tomurcuk halindeyken ezilmiş, bastırılmıştır (Mardin, 1991:179).

Türk siyasal yaşamında ilk kez ve çok kısa süreliğine de olsa mecliste temsil edilme olanağı bulan muhalefet tekrar meclis dışına çıkarılmıştır. Siyasal iktidar yarışının dışına atılan muhalif kadrolar yurt dışına çıkarak basın aracılığı ile muhalif hareketlerini devam ettirmişlerdir. Kendilerini, ‘Batılılaşma taraftarı aydınlar’ olarak nitelendiren bu kadrolar yurt dışında örgütlenme faaliyetlerini yönlendirmişler ve söz konusu örgütlenmeler günümüze kadar etkilerini devam ettirecek olan “İttihatçı” hareketin (İttihat ve Terakki Cemiyeti) doğmasına neden olmuştur.

İttihatçı kadroların faaliyetleri sonucu Kanuni Esasi yeniden yürürlüğe koyulmuştur. İlk zamanlar, tecrübesizlikten dolayı, siyasal iktidarı dışarıdan kontrol eden İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meclisin açılışından sonra siyasal partiye dönüştü ve diktatöryal eğilimler göstermeye başladı. Bunun üzerine ilk muhalif parti olan Fedakâran-ı Millet Fırkası’nın muhalefeti görüldü. Buna karşı İttihat ve Terakki Fırkası’nın tepkisi çok sert oldu. Bu sert tepki açıkça muhalefete karşı bir hoş görümsüzlük, tahammülsüzlük örneğiydi. Muhalif fırka devlete ihanetle suçlandı ve tutuklandı. Daha sonra yapılan yargılama sonucunda sanıkların masum olduğu ortaya çıkınca bunun ittihatçıların komplo girişimi olduğu ortaya çıktı. Bu tür komplo girişimleri daha sonra ortaya çıkan muhalif partilere karşı da tekrarlandı. Amaç sonradan anlaşıldı: Seçimleri reddetmek, örfi idare (sıkıyönetim) ilan etmek ve diktatöryal rejim kurmak (Mardin, 1991:179). Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası, siyasal iktidarda kendisine yer edinmeye başlamasıyla birlikte, Türk siyasal hayatını yeni bir devlet geleneği ile tanıştırmış oluyordu: Komitacılık.

Komitacı, devletin bünyesinde örgütlenerek, siyasilerin ve bürokratların legal yollardan çözemedikleri sorunları illegal yöntemlerle çözen bireysel ve örgütsel

eylemleri gerçekleştirenler için kullanılan bir tabirdir. Komitacılık ise bunların faaliyet biçimlerine verilen isimdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmi yollarla çözemediği sorunları kendi yöntemleriyle yani illegal yollarla çözmesine verilen isimdir. Komitacılık, Cemiyetin siyasal iktidarı elde etmesinde ve siyasal otoritesini kurmasında meşruluk gözetilmeksizin kullanılan gayet etkili bir yöntem olmuştur. Nerede bir siyasal iktidar mücadelesi veya yetki elde etme çekişmesi varsa komitacılar hep orada olmuşlar ve amaçlarına ulaşmak için her yola başvurmuşlardır. Komitacı eylemler iktidarın önünde açık muhalif tavır sergileyen bütün kesimleri hedef almıştır. Bunlar arasında en fazla mağdur olan kesim ise basın mensupları olmuştur.

Komitacılık, İttihat ve Terakki'nin hukuken son bulmasıyla sona ermemiş, sistematik bir biçimde uygulanmaya devam etmiş ve Cumhuriyet sonrası dönemde de demokratikleşme tartışmalarının önemli mevzularından biri olmuştur. Çünkü Cumhuriyeti kuran kadrolar da aynı gelenekten gelmekteydi. Türk siyasal hayatında ne zaman hukuk sisteminin dışına çıkılsa, bir siyasi kişilik saldırıya uğrasa, ne zaman bir cepheleşme, yalan ve ayak oyunları olsa hepsi komitacılık olarak nitelendirilmiştir. Kısacası Türk siyasal literatürüne komitacılık olarak yerleşen sistem dışı faaliyetler ya da hükümet dışı tasfiyeler İttihatçıların siyasal hayatımıza bıraktığı kötü bir gelenektir.

İttihatçıların temiz kalan, Ermeni tehciriyle ilişkilendirilmeyen kadroları koskoca bir imparatorluğun küllerinden yeni bir devlet kurmuşlar ve modernleşme sürecindeki siyasal hedef olan siyasal rejimi de ilan etmişlerdi: Türkiye Cumhuriyeti. Yeni modern devletin kuruluşu sürecinde her ne kadar bütün kadrolar Mustafa Kemal'in önderliğinde eski geleneği inkâr ve devam ettirmeyeceklerine dair yemin etmiş olsalar da uygulama safhasında kopuşu bir türlü gerçekleştirememişler, eski geleneğin takipçisi olmuşlardır.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal'in liderliğini ve onun otoriter devletçi yönetim tarzını kabullenemeyen, Saltanata gönül bağı olan, İslamcı, hilafet yanlısı, Bolşevizm taraftarı ve kısmen de Enver Paşa taraftarı olan kesimler, dağınık olsa da oldukça etkili bir muhalefet hareketi geliştirmişlerdir. Ancak bu muhalefet hareketi de aynı ittihatçı yöntemlerle yani komitacı faaliyetlerle tasfiye edilmiş ve parlamento içi muhalefet uzun süreliğine susturulmuştur.

Birinci Büyük Millet Meclisi dönemindeki muhalif hareketleri tasfiye sürecine göre üç grupta ele alabiliriz. Birincisi Bolşevik muhalefet diyebileceğimiz Mustafa Suphi muhalefettir. Bunlar 1921 Ocak ayında siyasal iktidarında içinde olduğu bir komplo girişimiyle ortadan kaldırılmıştır. Mustafa Suphi ve ekibi Karadeniz'in sularında boğularak öldürülmüşlerdir (Akbal, 2008:268-300).

Bir diğeri Saltanatçı ve hilafetçi diyebileceğimiz bireysel muhalefet hareketlerinin tasfiye sürecidir. Mecliste İkinci Grup olarak anılan ancak örgütsüz dağınık bir tutum sergiledikleri için bireysel muhalefet olarak tanımladığımız muhalif hareketin liderlerinden Ali Şükrü Bey, siyasi bir suikasta kurban gitmiş, bu olay bahane edilerek Meclis tatil edilmiştir. Daha sonra bir oldubitti seçimiyle bütün muhalifler meclis dışında bırakılmışlardır.

Muhalefetin üçüncü kanadını Enver Paşa yanlılarının İttihatçı muhalif hareketidir. Enver Paşa ile şöyle ya da böyle ilişki halinde olmuş muhaliflerin bir kısmı

Cumhuriyetin ilanından sonra 150'likler listesine¹ dahil edilerek veya İstiklal Mahkemeleri'nin verdiği idam ve hapis cezaları ile tasfiye edilmişlerdir. İttihatçı muhalefetten geriye kalanlar da İzmir Suikastı sonrası yapılan yargılamayla tasfiye edilmiştir. Son kalıntılar ise şaibeli ölümlerle karşılaşmışlardır. Deli Halit Paşa ve Kuşçubaşı Eşref gibi.

Güdümlü seçim olarak nitelendirebileceğimiz ikinci dönem TBMM seçimlerinde potansiyel muhalefet oluşturabilecek bireysel muhalifler ve eski İttihatçılar elenmişlerdir (Kirman, 2006:20). Amaç muhalefeti tamamen meclis dışında bırakmak, dikensiz gül bahçesi yaratmaktır. Başlangıçta bir tek istisna dışında (Gümüşhane Mebusu Zeki Bey) amaca ulaşılmıştır. Ancak Ankara'nın başkent olması kararı ile başlayıp Cumhuriyetin ilanı ve Halifeliğin kaldırılması ile çığ gibi büyüyen bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. Bir tarafta Mustafa Kemal ve İnönü'nün öncülüğünde inkılâpçı kanat diğer tarafta ise Amasya askeri cuntasının Mustafa Kemal dışındaki diğer üyeleri: Rauf, Refet, Kazım Karabekir ve Ali Fuat.

Mevcut siyasal iktidar, 3 Mart 1924'te kendisini tehdit etmesi ve potansiyel muhalefet oluşturması muhtemel bir unsur olarak Osman Oğulları'nı sürgüne göndermişti. Böylece eski dönemin tasfiye yöntemi olan yurt dışına atma yöntemi tekrar uygulanmıştır. Tam bir yıl sonra diğer muhalif unsurların tasfiyesi gerçekleşmiştir. 4 Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ve 1923'te kaldırılan İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden kurulması ile muhalefetin tasfiye süreci hızlandırılmıştır. Bu tarihten sonra muhalefet için artık bölücülüğün ve vatana ihanetin yanında yeni bir suçlama unsuru daha geliştirilmiştir: İrtica. İrtica, bu dönemde din temelli devlet kurma ya da hilafeti yeniden canlandırma girişimidir.

Bireysel muhaliflerin siyasal bir parti altında toplanmasına müsaade edilmiştir. Cumhuriyetin döneminin ilk muhalif partisi olan TCF muhalefetin toplanma alanı olmuştur. Bu fırka, "vatanın bütünlüğünü, milletin geleceğini tehlikeye sokan "Şeyh Said İsyanı" ile ilişkilendirilip 3 Haziran 1925'te Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmış, parti yanlıları da siyaset yasağına uğrayarak birçoğu yurt dışına çıkartılmıştır. TCF Şeyh Said ayaklanmasına karışmış olmalarından çok CHP'ye potansiyel olarak çok tehlikeli bir rakip olarak görülmesinden dolayı kapatıldığı (Zürcher, 2010:134) bilinmektedir.

İttihatçı muhalif unsurları asıl tasfiye süreci ise İzmir Suikastı ile olmuştur. Haziran 1926'da İttihatçılar ve eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası önderleri suikastla ilişkilendirilip İstiklal Mahkemeleri'nde yargılandılar. 49 tutuklamadan anlaşıldığına göre iktidar net sonuç istemektedir. Açıkçası muhalefetin kökünü kazımak istemektedir. Amacına da ulaşmıştır. Ağır hapis ve sürgün cezalarının yanında 15 idam cezası. Üç kişiden oluşan suikastçıların haricinde yargılananların çoğunluğunun olayla hiçbir alakası olmadığı sonradan ortaya çıkmıştır. Bu durum mahkemelerin siyasallaştığının ve siyasal iktidarın niyetinin açık göstergesidir (Tunçay, 1999:168). Bunun yanında İstiklal Mahkemeleri toplumsal muhalefetin susturulmasında da siyasal

¹ 24 Temmuz 1923'ten sonra 150'likler yurt dışına çıkarılmaya başlamışlardır. Yasa 1 Haziran 1924'te Cumhurbaşkanı'nın onaylaması ile birlikte hükümet tarafından belirlenen, Kurtuluş Savaşı esnasında düşmanla işbirliği yaptığı düşünülen, 150 kişinin sınır dışı edilmesine, yurda girişine izin verilmemesine ve mallarının da satılarak bedellerinin kendilerine ödenmesine karar verildi. Ayrıca 28 Mayıs 1927'de de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarıldılar. 1938 yılında da 150'likler Atatürk'ün isteğiyle TBMM tarafından kabul edilen 3527 sayılı ve 29 Haziran 1938 tarihli yasa ile affedildiler (Soysal, 1988; Uyar, 1998:99-100).

iktidarın elinde önemli bir araç olmuştur. Verdiği hapis ve idam cezalarının haricinde, verdiği sürgün cezaları ile insanları yaşadığı yerlerden uzaklaştırmıştır. Açıkçası, 1925 sonrası inkılaplara karşı gelişen toplumsal muhalif hareketlerin tasfiyesinde hep İstiklal Mahkemeleri kullanılmıştır. Toplumunu dönüştürmeye yönelik inkılaplara karşı gelişen toplumsal muhalefet Erzurum, Rize, Sivas gibi illerde çok sert yaptırımlara uğramış ve birçok idam cezası verilmiştir (Tunçay, 1999:155-162).

1927 yılına geldiğimizde ulusal muhalefetin parlamento içi ve parlamento dışı kısmı tamamen susturulmuş; geriye cılız, göstermelik durumda olan toplumsal gruplar kalmıştı. Siyasal iktidar 1945 yılına kadar herhangi bir siyasal muhalefet hareketinin ortaya çıkmasına müsaade etmeyecektir. Ama zaman geçtikçe küçük de olsa toplumsal muhalif hareketler ortaya çıkacaktır. Bunun nedeni İnkılaplar ve inkılaplar için uygulanan baskı yöntemleri ve 1929 dünya ekonomik krizinin Türk ekonomisine etkileriydi. Bu dönemde siyasal iktidar muhalif hareketleri kontrol altında tutabilmek için güdümlü muhalefet formülünü tercih edecektir.

1929 yılına geldiğimizde tekrar toplumsal anlamda ve Mecliste muhalefet belirmiş, bunun da Serbest Cumhuriyet Fırkası adında bir siyasal parti altında toplanmasına müsaade edilmiştir. Siyasal iktidarın sadık yandaşları tarafından kurulan “güdümlü muhalefet” yaratma girişiminin ürünü olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (Uyar, 1998:119) kontrol edilemeyeceği gerekçesiyle fesh edilmiştir (Koçak, 2006:678). Fesih bahanesi ise, “Menemen İsyanı” olmuştur (Mardin, 1991:180). Sonuç olarak hem Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hem de Serbest Cumhuriyet Fırkası gerek toplumsal koşulların yetersizliği gerekse iktidar-muhalefet ilişkilerindeki tahammülsüzlük neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Gözcü, 2006:119-120).

1931 yılına geldiğimizde Meclis içindeki muhalefet tamamen tasfiye edilmiş, ancak toplumsal bir muhalefetin ortaya çıkması engellenememiştir. Aslında toplumsal muhalefet 1931 öncesi inkılaplara karşı ortaya çıkmıştır. Toplumsal muhalefetin tasfiyesinde ise kullanılan araç ise yine İstiklal Mahkemeleri olmuştur. İstiklal Mahkemeleri verdiği idam kararları ile toplumsal muhalefeti bir süreliğine de olsa susturmayı başarmıştır. Bunun yanında toplumsal muhalif hareket sergilemesi muhtemel sivil toplum örgütleri de (Türk Ocakları ve Mason Kulüpleri gibi) kapatılmış ve 1942’ye kadar devam edecek olan otoriter tek parti yönetimi kurulmuştur. Açıkçası vesayetçi demokrasi anlayışı hakimdir bu dönemde. Anlayış henüz siyasi, kültürel ve ekonomik olarak toplum yönetilecek halde değildir. Bu yüzden ‘halk adına halka rağmen’ tepeden inme modernleşme süreci işletilecektir. Amaç demokrasi değil modernleş(tir)medir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası toplumsal muhalefet, çıkartılan ağır yasalar ve yaptırımlarla bastırılmıştır. Kasım 1942’de çıkartılan Varlık Vergisi ile toplumsal muhalefetin en zayıf halkası olan azınlıklar tamamen tasfiye edilmiştir. Çalışma kamplarında maddi ve manevi olarak tüketilen azınlıkların artık bir daha sesleri çıkamayacaktır (Akar, 2006:30-35). Toplumsal muhalefetin bir diğer kolu olan köylüler de Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile susturulmuştur. Mayıs 1943’te çıkartılan ve Varlık Vergisi’nin tamamlayıcısı olan bu kanun, özellikle küçük çiftçilerin belini bükmüş kendi içine kapanmasına neden olmuştur (Boratav, 1982:265). Bunun yanında tek partinin laikliğe vurgu yapan politikaları popüler dini ifade tarzlarını ve eylemleri bastırması, uyrukla devlet arasındaki bağı koparmıştır. Sesini yükseltmeyen dindar

kesimler her ne kadar öfke duysalar da seslerini çıkartamamışlardır (Eroğul, 2003:86).

Toplumsal muhalefetin ekonomik olarak çökertilmesindeki amaç onları kontrol altında tutabilmektir. Kontrol altında tutabilmek için siyasal iktidarın kullandığı bir diğer yöntem de Halkevleri olmuştur. Bu kurumlar, adeta rejimin jandarması gibi çalışmış, Cumhuriyet Halk Partisi parti örgütünün ayrılmaz bir parçası olarak faaliyet yürütmüştür. Çünkü Halkevi müdürleri oldukça yüksek yetkiyle donatılmıştı. Nerdeyse yetki bakımından kaymakamlar ve parti il başkanları ile eş değerde idiler. Onlar faşist yönetim anlayışının ideal örneklerini göstermişlerdir (Yeşilkaya, 2001:113-120).

1950 sonrası iktidara gelen Demokrat Parti “Devri sabık yaratmayacağız” vaadiyle iktidara gelmiş ve bir süre siyasal hayatta bu ilkeyi uygulamıştır. Ancak, çok geçmeden eski alışkanlıklara geri dönmüş, Cumhuriyet Halk Partisi’ni kendi söylemleriyle “bölücülük yapmak” ve “komitacı faaliyetler yürütmek” ithamlarıyla suçlamıştır. 9 Temmuz 1959 tarihinde Başbakan Adnan Menderes teşkilata gönderdiği tamimde muhalefetin ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin çalışmalarını “Balkan Komitacılığı” ile bir tutmuştur. Menderes imzalı tamimde Cumhuriyet Halk Partisi’nin faaliyetlerine komitacılık denmekte ve dikkatli olun uyarısı yapılmaktadır (Milliyet, 10.7.1959).

Demokrat Parti’nin tasfiyesi de aynı ithamlarla olmuştur. Ordu, Cumhuriyet Halk Partisi ile ortaklaşa tertiplemediği bir darbe ile siyasal iktidarı ele geçirmiş, Demokrat Parti’yi ‘vatani kamplara bölmek, kardeşkanı dökmek’ gibi ithamlar ile siyasal iktidardan uzaklaştırmıştır. Ayrıca İstiklal Mahkemeleri benzeri bir yargılama usulü ile idam kararları vermiştir. Böylece muhalefet tekrar ve tekrar aynı ithamlarla tasfiye edilmiş oluyordu. Tasfiye edilen yalnızca siyasiler olmadı. Toplumsal muhalefetin önemli bir kanadı olan aydınların da tasfiyesi gerçekleşti. Açık bir ifadeyle, Basın mensuplarının yanı sıra akademisyenlerin tasfiyesi de gerçekleşti. 27 Ekim 1960’da üniversitede görevli 147 öğretim elemanının görevine Milli Birlik Komitesi tarafından son verildi. Gerekçe olarak ta, “vatana ihanet ya da bölücülüğün” farklı bir versiyonu olarak bu akademisyenlerin tembel, yeteneksiz ve reform düşmanı olmaları gösterilmiştir. Tarihe de bu olay “147 Olayı” olarak geçmiştir. Kısaca, Türk siyasal yaşamında muhalif söylemler ve hareketlerin tamamı aynı yöntemlerle tasfiye edilmiştir. 1908’den itibaren İttihat ve Terakki’nin rakiplerine yönelttiği suçlamalar, kendilerinin devamı olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na, Serbest Cumhuriyet Fırkası’na ve Demokrat Parti’ye yöneltmiştir. Sonuçta hepsi siyaset sahnesinden silinip gitmiş; geriye Cumhuriyet Halk Partisi kalmıştır. O da hükümette iken tasfiyeci, muhalefette iken demokrat olmayı tercih etmiştir. Bu tutum değişimleri sonucu, 1960 sonrası yeni Anayasa yürürlüğe girdikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi toplumsal tabanı tepkisel olarak desteğini çekmiş ve bir daha tek başına siyasal iktidara taşınmamıştır. Aslında bu tutarsızlık yalnızca Cumhuriyet Halk Partisi için değil bütün siyasal partiler için söz konusudur. Bu tutarsızlığın en bariz görüldüğü nokta toplumsal muhalefet konusudur. Toplumsal muhalefet muhalefette iken çok hoş karşılanırken hükümette iken oldukça iğrenç bir öge olarak karşılanmaktadır. Siyasal iktidar sahibi iken toplumsal muhalefetin nefes almasını bile istemeyen Cumhuriyet Halk Partisi, muhalefette iken mutasyona uğramış ve 1968 sosyal hareketlerinin en büyük destekçisi olmuştur. CHP tarafından masum istekler olarak değerlendirilen 1968 Gençlik Olayları, siyasal iktidarı paylaşan muhafazakâr ve liberal ideoloji temelli sağ

partiler tarafından rejimin değiştirilmesine yönelik, bölücü ve komünist hareketler olarak algılanmıştır(Çaylak & Baran, 2009:447-448). Bunun yanında, siyasal iktidardaki konumların değişimine paralel olarak komitacılık suçlamalarında da taraflar değişmiştir. Başka bir ifadeyle, gerek iktidar gerekse muhalefet komitacılık suçlamalarını devam ettirmiştir. Örneğin 1975 yılında bu kez Cumhuriyet Halk Partisi komitacılık suçlamasını yöneltmiştir. 10 Eylül 1975'te bir Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilinin saldırıya uğraması sonucu bu faaliyeti komitacılık olarak değerlendirilmiştir:

“Millet Temsilcisine tecavüz hoş görülemez ve bağışlanamaz. Bu politikacılığın Balkan Komitacılığına dönüştürülmesi demektir” (Milliyet, 11.09.1975).

Aralık 1977'de ise bu kez Bağımsız Konya Milletvekili Oğuz Atalay hükümetin çalışmalarını komitacılık olarak nitelmiştir:

“Hükümetin eski komitacılık oyunlarını oynadığını ve bunu artık ilan ettiğini bilmesi gerekiyor. Kimseyi kandırmasınlar”(Milliyet, 26.12.1977)².

1960'dan 2000'li yıllara kadar her on yılda bir kez ordu, Türk siyasetine darbeler ve müdahale yoluyla müdahale etmiş ve siyasal iktidarı devralmıştır. Kendisini Kemalist ideoloji ile bütünleştiren ve siyasal rejimin koruyucusu olarak tanımlayan ordu, siyasal partileri ve birçok kurumu rejim düşmanı, bölücü, irticacı olarak nitelendirmiş ve siyasal iktidar yarışının dışına itmiştir. Nihayetinde toplumu kendi görüşleri doğrultusunda yeniden biçimlendirmek için gerekli hukuki ve siyasal reformları yaparak, siyasal iktidarı sivillere bırakmıştır. Ancak sivillere güvensizliğinin bir sonucu olarak yürütmenin başına hep bir bekçi bırakmış ve parlamenter rejimin yapısını “güçlü devlet başkanı” anlayışı ile bozmuştur. Bu yüzden Türkiye'de parlamenter rejim çarpıklaşmış ve başkanlık sistemine doğru bir yönelim söz konusu olmuştur.

1971 muhtırası, 1980 darbesi ve nihayet 28 Şubat 1997'da ordunun post-modern darbesi gerçekleşti. Post-modern darbe olarak Türk siyasal literatürüne giren bu müdahale ile yine ordunun siyasal iktidar hevesi belirilmiş ve “irtica tehlikesi”nin önlenmesi bahanesiyle siyasal iktidar sahipleri iktidar yarışından uzaklaştırılmıştır. 2003 yılında da siyasal iktidar sahipleri ciddi darbe tehdidi altında idiler. “Sarıkoz”, “Yakamoz”, “Ay ışığı”, “Eldiven” “Demir yumruk” ve “Ergenekon” gibi fiiliyata geçmeyen darbe girişimleri ve bunların hukuki süreçleri hala gündemdedir. Bu arada söz konusu darbe girişimlerinin meşruiyet zeminlerini hazırlayacak olan bir dizi siyasal cinayetten de söz edebiliriz. Danıştay Başkanı Mustafa Özbilgin, Hrant Dink, Malatya'da misyonerlerin katledilmesi, Necip Hablemitoğlu cinayetleri gibi.

² 2000 yılında Mesut Yılmaz ile Demirel arasında da komitacılık suçlamaları olmuştur. ANAP lider Mesut Yılmaz, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in “Devlet bazen rutin dışına çıkabilir” sözlerini komitacılık olarak değerlendirmiş ve “Devletin geçmişinde milliyetperver insanlar hukuku zorlayarak devleti kurtarmaya çalıştı. Ama Türkiye zarar gördü. Komitacılık kötü bir devlet geleneğidir” demiştir (Milliyet, 16.02.2000). Bu suçlamalar hep olmuştur. 2000'li yıllara geldiğimizde de zamanın önemli siyasal özneleri arasında komitacılık suçlaması değişik söylemlerle hâlâ devam etmektedir. 2012 yılında hala devam eden darbe suçlamalarını ve tutuklamaları bu bağlamda değerlendirebiliriz.

3. Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın Tasfiyeleri

Türk modernleşme tarihi aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme tarihidir. Bu tarihe göz atıldığında demokrasinin vazgeçilmez unsurlarının da inşa olduğu tarihi görürüz. Sultan III. Selim döneminde askeri alanda Batılılaşma ya da diğer anlamı ile modernleşme kısa sürede diğer alanlara da sıçramış, Batılı anlamda bir devlet olma yolunda reformlar yapılmıştır. Askeri alanda başlayan modernleşme çabaları meyvesini vermiş, batılı anlamda ilk aydın hareketi, Yeni Osmanlı düşünürleri ortaya çıkmıştır. Bu demokrasilerde vazgeçilmez olan kamuoyu kavramının da artık Osmanlı yönetiminde tarih sahnesine çıktığı zamandır. Osmanlı devletini modernleştirenler arasında yer alan bürokratlar önleri tıkandığında basına yönelmişlerdir. İlk Müslüman Türk gazeteciler olarak gösterilecek Yeni Osmanlı düşünürleri demokratik sistemlerin temel yapıtaşını basın aracılığı ile ilk kuranlar olmuşlardır.

Basının, demokrasinin ilk adımlarının atıldığı o günlerden başlayarak modern liberal demokratik rejimler içerisinde yer alan Türkiye'nin tarihinde, iktidarın muhalefete tahammülsüz bakış açısını yansıtan bir ayna gibidir.

Yeni Osmanlı düşünürlerinin önde gelen isimleri Ziya Paşa, Namık Kemal ve Şinasi devrin bürokratlarından. Bürokrasideki çekişmeler nedeniyle önleri kapanan düşünürler basına yönelmişlerdir. İlk Türkçe gazete sultan II. Mahmut zamanında çıkan Takvim-i Vakayi'dir (Gevgilili, 1983:204). Fakat bu gazete gerçek anlamda halkı bilgilendirmekten çok merkezi yönetimin uygulamalarını ve kararlarını taşra yönetimine ilettiği bir resmi gazete niteliğindedir. Osmanlı Devleti'nde ilk özel nitelikli gazete azınlık unsurlara mensup William Curchil tarafından 1840'da çıkartılan Ceride-i Havadis'tir. Müslüman Türk unsurların ilk gazetesini çıkarması ise 1860'lı yıllarda mümkün olmuştur. Fransa'da buldukları yıllarda toplumsal gelişmelerde basının oynadığı rolü yakından gören Şinasi ve Agah Efendi yurda döndükten sonra özel bir günlük gazete çıkarmaya başlamışlardır. "Tercüman-ı Ahval" isimli bu gazete ile yazarlar geleceği kendi iradeleri ile belirleme özlemini halka aktarmaya başlamışlardır. Ziya Paşa'nın bir yazısından ötürü Tercüman-ı Ahval iki hafta süre ile kapatılır. Bu aynı zamanda muhalefete basın özelinde ilk tahammülsüzlük örneği olarak kaydedilmelidir. Zira bu olay Türkiye tarihinde hükümetin gazete kapatmasına ilk örnektir (Lewis, 2004:147). Bu uygulamanın modern Türkiye tarihi boyunca farklı uygulamalarına şahit olunacağı aynı zamanda hatırlatılmalıdır. Diğer gazeteler ise Namık Kemal'in sadece üç sayısı çıkabilmiş "Mir'at"ı ve Ali Suavi'nin "Muhbir"idir.

Bu yeni çıkan gazetelerle birlikte muhalefete tahammülsüzlüğün, gazete kapatma haricindeki ilk örnekleri de görülmeye başlanır. 1860'lı yılların ortalarında Türkiye'de kendi türünde ilk kez bir basın kanunu yürürlüğe sokulur. Bu kanun ile basına sıkı kurallar getirilir. Basın kanunu uygulamakla sorumlu sulh mahkemelerinin işini kolaylaştırmak için "Matbuat Dairesi" kurulur. Yine Osmanlı Devleti yöneticilerine muhalif Mustafa Fazıl Paşa'nın Genç Osmanlılar'ın toplum ve yönetim düzeyinde önerdikleri değişiklikleri ayrıntılı bir şekilde dile getiren mektubu yayınlamaları iktidarın şimşeklerini basının üzerine çeker. Muhbir'deki sert ve birazda sansasyonel yazıları ile sadrazamı kızdıran Ali Suavi Anadolu'ya sürülür. Ali Suavi buradan Avrupa'ya kaçır. Londra'da bir süre Muhbir'i yayınlamaya devam eder (Lewis, 2004:148). Namık Kemal ve Ziya Paşa memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırılırlar (Gevgilili, 1983:205). Bu dönemde iktidarın baskısıyla karşılaşan önemli Türkçe

gazeteler Londra, Paris, ve Cenevre’de yayınlanır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda I. Meşrutiyetin ilanı ile yurda dönen gazeteciler kimi devlet memurluğuna kimi gazeteciliğe devam etmişlerdir. Sonraki kuşakların düşüncelerinde ciddi etkisi olan yeni Osmanlı düşünürleri olarak anılan, gerçek anlamda gazeteciliğin ilk örneklerini veren yazarlar, anayasanın kaldırılmasından sonra sürgün cezalarına maruz kalmışlardır (Lewis, 2004:172). Diğer taraftan bu dönemde yaşanan bir hadise üzerinde durulmalıdır. Bu hadise Türkiye’de bir muhalefet unsuru olarak basına neden oldukça tahammülsüz davranıldığına iyi bir göstergesi olacaktır. Diğer taraftan basının kamuoyunu aydınlatmak olan temel görevi ve sorumluluğunun haricinde iktidara fiili müdahalede bulunma çabalarının ilk örneğini teşkil edecektir. Bu yaklaşımın ilk örneğini Ali Suavi vermiştir. 1878’de devrin Padişahı Abdülhamit’le arası iyice açılan Ali Suavi bir nevi hükümet darbesi planlamıştır. 19 Mayıs 1878’de Basiret gazetesinde hükümetin güçlüklerin üstesinden nasıl geleceğini anlatacağı haberini verdiği günün ertesinde Çırağan Sarayı’nın önünde toplanan yaklaşık 500 kişilik bir grubun başlarında Ali Suavi olduğu halde 100 kadar kişi ile saraya girerler. İstekleri padişahlık yapabilecek konumda olan V. Murat’ı kurtararak Abdülhamit’in yerine padişah ilan etmektir. Fakat girişim felaketle sonuçlanacaktır. Ali Süavi sarayı korumakla görevli muhafızların başı tarafından bir sopa darbesi ile öldürülecektir. İçeri girenlerden 24’ü Süavi ile aynı kaderi paylaşırken kalanların çoğu yaralanır. Diğerleri ise mahkemenin verdiği idam ve sürgün cezalarına çarptırılmışlardır (Lewis, 2004:174).

Meşrutiyetin kaldırılmasının ardından basına ve dolayısıyla muhalefete tahammülsüzlük örnekleri devam etmiştir. Muhalefetin vazgeçilmez aracı basın ve tüm basılı yayınlar Abdülhamit döneminde sansüre uğramıştır. Türk basın tarihine bakıldığında muhalefete tahammülsüzlüğün örneklerini sansür, gazetecilere baskı, sürgüne gönderme gibi cezaların haricinde de uygulamalarda görülür. Farklı iktidar çevrelerinin basın özelinde muhalefete tahammülsüzlüğün bir diğer uygulaması suikastlardır.

Türkiye tarihi içerisinde, ilk kez suikasta uğramış gazeteci, “Serbesti” gazetesinin yazarlarından Hasan Fehmi’dir. Mülkiye mektebini bitirdikten sonra bir dönem Fransa’ya kaçmak zorunda kalan Hasan Fehmi, 1908’de II. Meşrutiyetin ilanı ile yurda dönmüş, Serbesti Gazetesi’nde başyazılar yazmaya başlamıştır. II.Meşrutiyetten çok şey bekleyen fakat istediğini bulamayan aydın çevrelerinde İttihat ve Terakki’yi eleştiren Hasan Fehmi’nin yazıları oldukça etkili olmuştur. İlk etapta tehdit mektupları alan Hasan Fehmi, eleştiri yazılarını sürdürmüştür. Gözdağının sonuç vermediği görülünce Hasan Fehmi, 5 Nisan 1909 tarihinde üç arkadaşı ile birlikte Galata Köprüsü’nde kurşunlanmıştır (İnuğur, 2005:321). Serbesti gazetesinin muhalif başyazarının öldürülmesi 31 Mart Olayı’nın başlamasına da neden olur (Hocaoğlu, 2010:121).

Hasan Fehmi’nin öldürülmesi muhalif gazetecileri suikast yoluyla öldürmenin ilk örneği olmuş; fakat hiçbir zaman son örneği olmamıştır. Modern Cumhuriyet kurulduktan sonra devam edecek bu tarz basına tahammülsüzlük örnekleri hep görülmüştür. Cumhuriyetin ilanına kadar sırasıyla, “Sada-yı Millet” gazetesi başyazarı Ahmet Samim, “Şehrah” gazetesi başyazarı Zeki Bey, “Silah” gazetesi sahibi Hasan Tahsin, Hasan Fehmi ile aynı kaderi paylaşmışlardır. Ahmet Samim ve Zeki Bey kurşunlanırken, Hasan Tahsin boğularak öldürülmüştür (İnuğur, 2005:321-327).

Suikasta uğrayanların ortak yönü Hasan Fehmi örneğinde olduğu gibi iktidarı her şeye rağmen eleştirmeleri, muhalefet görevini basın yoluyla yerine getirmeleridir. Kimilerinin katilleri bulunamamıştır. Kimilerinin katilleri bulunarak cezalandırılışları da, bu cinayetler iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki ile resmen ilişkilendirilememiş; cinayeti işleyenlerin arkasında kimlerin olduğu sorusu yanıtız kalmıştır.

Demokrasinin inşa edilmeye çalışıldığı bu dönemde basına tahammülsüzlüğün suikastlarla sonuçlanması muhalefete tahammülsüzlüğün doruk noktasıdır. Basına tahammülsüzlüğü bu denli katı örnekleri modern cumhuriyet tarihi içerisinde de görülmüştür. Bu örneklerle geçmeden önce kronolojik olarak cumhuriyetin ilanı, modern demokrasiye geçiş aşaması sırasında muhalefete tahammülsüzlük örnekleri üzerinde durulmalıdır.

İkinci Meclis içindeki muhalif oluşumlar ve onların söylemleri basına da yansımış ve muhalif bir İstanbul basını ortaya çıkmıştır. Tevhid-i Efkâr, Vakit, Vatan gibi İstanbul basını meclis içindeki muhalefet ile paralel davranmıştır. Saltanatın ve hilafetin kaldırılarak modern cumhuriyetle demokrasiye doğru büyük bir adım atan Türkiye, yeni dönemde de basına karşı müsamahalı olmamıştır. Özellikle 1925 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde çıkan Şeyh Sait İsyanı ardından çıkartılan ve hükümete olağanüstü kısıtlamalar için geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun Yasası ile muhalif basın tamamen susturulmuştur. Yasanın çıkışının ardından hükümet yanlısı Hakimiyet-i Milliye, Yenigün ve Cumhuriyet'in dışında bütün gazeteler kapatılmıştır. Tanin, Tevhid-i Efkâr, Sebilürreşad, Aydınlık, Resimli Ay, Vatan gazeteleri kapatılanlardan bazılarıdır (Gevgilili, 1983:214). Bu gazetelerin kapatılmasının sebebi Şeyh Sait İsyanı ile ilgili gibi gösterilmeye çalışılsa da (Topuz, 1973:138-139) asıl neden hükümetin politikalarını destekleyici yazı beklentisinin basın tarafından karşılanmamış olmasıdır (Kayış & Hürkan, 2012:43). Ayrıca Anadolu'nun çeşitli vilayetlerindeki mahalli gazetelerin de tamamı kapatılmıştır. (Tunçay, 1999:149-152).

Diğer taraftan bu süreçte olağanüstü yetkilere sahip İstiklal Mahkemeleri'nde gazeteciler yargılandılar. Bu mahkemelerin temel özelliği meclis tarafından onay sürecinden bağımsız olarak idam cezası verebilmesi yetkisine sahip olmasıydı. İyi bir gelişmedir ki bu mahkemelerde yargılanan gazeteciler ölüm cezasına çarptırılmamışlardır. Devrin cumhurbaşkanına başışlanmaları hususunda telgraf çekmeleri öğüdüne uyan gazeteciler, cumhuriyetin kurucu lideri Mustafa Kemal'in araya girmesi ile salıverilmişlerdir (Tunçay, 1983:212).

Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen bu olaylar, soya dayalı bir yönetimden demokrasiye geçiş sürecinde sancılı dönemin uygulamaları gibi gözükabilir. Fakat demokrasinin yerleştirilmesi sürecinden sonrada Türkiye'de basın ve dolayısı ile gazeteciler baskı altında kalmışlardır. Muhalefete tahammülsüzlüğün basın özelindeki örneklerine kronolojik olarak devam edecek olursak, 1931 yılında çıkartılan basın kanununa değinilmelidir. Hilafet, saltanat, komünizm taraftarlığı bu dönemde yasaklanmış, yeni kanunla iktidarın sözcüsü güdümlü bir basın yaratılmıştır (Koç, 2006:24). Dönemin güdümlü muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarı Yarın gazetesi bile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendisini lağvetmek zorunda

kalmasının ardından kapatılmıştır. Gazetenin yazarlarından Arif Oruç³ ile Şemsi Bulgaristan'a kaçmak zorunda kalmışlardır (Gevgilili, 1983:215).

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Türkiye'de ilan edilen Örfi İdare Kanunu (Sıkıyönetim) basın üzerinde daha ağır bir denetim oluşturmuştur. Sıkıyönetim ile basın üzerinde komutanlara geniş yetkiler verilmiş ve ülkenin genel siyasetine aykırı görülen her türlü yayın organının kapatılması sonucunu doğurmuştur. En çok kapatılanlar Cumhuriyet, Tan, Vatan ve Tasvir-i Efkâr'dı (Uyar, 1998:149). Ayrıca Matbuat Umum Müdürlüğü de bir başka denetim unsuru olmuştur.

Türkiye'de muhalif partilere kucak açan basına karşı gösterilen bu katı tutum 1930'lu yılların başında güdümlü çok partiye geçiş çabasında kalmamıştır. Çok partili siyasal hayata geçildiği 1945 yılından sonra iktidara karşı kısa sürede alternatif olduğu görülen Demokrat Parti'ye destek veren basına yine aynı şekilde tahammülsüzlük gösterilmiştir. Bunun en güzel örneği Modern Türkiye tarihinde "Tan baskını" olarak bilinir. Sol görüşlü Tan gazetesinin sahibi Sabiha ve Zekeriya Sertel Cumhuriyet Halk Partisi'den koparak yeni parti kurma girişimi içerisinde olan Celal Bayar ve Adnan Menderes'e büyük ilgi göstermişlerdi. Yeni çıkaracakları "Görüşler" isimli dergide kurulmakta olan muhalefet partisinin lider kadrosunun dergide yazarlık yapacaklarını kamuoyuna duyurmuşlardı. Siyasi muhalefeti basınla birebir çakıştıran bu gelişmenin ardından 4 Aralık 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin düzenlemiş olduğu bir mitingde kalabalık Tan gazetesinin baskı tesislerine doğru yürüyüşe geçer. Tan gazetesi tesislerini yağmalarlar ve gazeteyi çıkarmaya yarayan makinelere onarılmaz zararlar verirler. İşin ilginç tarafı bu eylemin işaretini güdümlü basının vermiş olmasıdır. Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın olayların bir gün öncesinde bu gazeteyi ve yazarları hedef tahtasına yerleştirmişti (Kayış & Hürkan, 2012:43). İkinci ilginçlik ise basın özelinde muhalefete tahammülsüzlüğün ironik bir fotoğrafıdır. Tan gazetesinin sahipleri bu olaya sebep oldukları için tutuklanarak yargılanmışlar ve mahkûm edilmişlerdir. Kısaca garip bir şekilde basın ve muhalefet susturulmuştur.

Bir muhalefet partisi olarak daha doğmadan boğulmaya çalışılan Demokrat Parti, kuruluşundan sonra 1950 yılında iktidara geldi. İktidarının ilk yıllarında muhalefet aracı olarak basın ve yayın özgürlüğünü genişletmiştir. Fakat iktidarının ilerleyen safhasında basını sıkı denetim altına almaya yönelik kanuni düzenlemeler de bulunmakta idi. Eleştiri ve haber verme haklarına yönelik kısıtlayıcı düzenlemeler getirilmişti. Yine bu dönemde henüz sanayisi kendi gazetelerini çıkartacak düzeyde gelişmeyen Türkiye'de, gazete ve dergi çıkarımında kullanılacak kağıtların getirilmesinin devlet tekeline bağlanması manidardır. Diğer taraftan yine aynı dönem içerisinde resmi ilan ve reklâmların devlet tekeline alınması basını kontrol etmeye yönelik bir girişim olarak anlaşılmalıdır (Gevgilili, 1983:221).

Demokrat Parti zamanında basını kontrol altında tutmanın haricinde muhalefeti susturma aracı olarak gazetecilerin tutuklanma eylemleri de görülecektir. Hatırlanacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikalarını destekleyen ve buna bağlı olarak iktidardaki Demokrat Parti'ye muhalefet eden gazete Ulus'tur. Demokrat Parti, Ulus'un

³ Arif Oruç, 1913'te Tanin Gazetesi'nde yazarlığa başladı. 1920'de Yeni Dünya Gazetesi'ni çıkardı. Daha sonra Yeni İzmir ve Yeni Turan gazetelerini çıkardı. 1931'de "Yarın" gazetesini çıkardı ve siyasal iktidarın karşısında yer aldı (Tunçay, 1999:281-282).

yayınları yüzünden muhalefetin isyan havasına dönüştüğü ileri sürmüştü ve Ulus'a yüklenmiştir (Albayrak, 2004:518). Demokrat Parti tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'nin mal varlığına el konulmasının ardından Ulus gazetesinin kapanmak zorunda kalması üzerine Cumhuriyet Halk Partisi adına muhalefeti Nihat Erim'in çıkardığı Dünya gazetesi üstlenmiştir. Dünya gazetesi de bir takım yaptırımlara maruz kalmıştır. Yine bu dönemde yaşı yetmişe ulaşan gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın 26 ay hapse mahkûm edilmiştir. Ayrıca muhalif basını susturmada bir yöntem olarak kullanılan "tutuklama" bununla sınırlı kalmamıştır. Devrin basın ve yayından sorumlu bakanına eleştirilerinden ötürü tutuklamalar Bedii Faik, Metin Toker ve Dündar Arcayürek ile devam etmiştir. İlginçtir ceza ve hapisler bazı gazeteci ve yayın organlarının hükümete yaklaşması ile sonuçlanmıştır (Gevgilili, 1983:222). Yine gazete kapatmaları, gazetecilere davalar, yayın yasakları nedeniyle birçok gazetenin bazı sütunlarının boş çıktığı görülmüştür (Kayış & Hürkan, 2012:123).

Hatırlanacağı üzere Demokrat Parti'nin iktidarına son veren bir seçim olmamıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile Demokrat Parti iktidarına son verilmiş, ordu yönetime el koymuştur. Dönemin başında kısmen basın rahatlamışsa da ilerleyen safhada basına ve gazetecilere baskıların yapıldığı, davaların açıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönem içerisinde hem siyasi muhalif kimliği hem de gazeteci kimliği ile bilinen Çetin Altan'ın yaşadıkları muhalefete bakış açısının süreklilik içerisinde olduğunu gösterecektir. Devrin sosyalist partisi milletvekili olan Çetin Altan Akşam gazetesinde yayınlanan "Yutturma edebiyatı" ve "Lütfen Süleyman Bey alınmayınız" başlıklı yazılarından ötürü dokunulmazlığının kaldırılması mecliste çoğunluk olan Adalet Partililerce sağlanmıştır. Fakat bu karar Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir (Kayış & Hürkan, 2012:144). Bir milletvekilinin bile görüşlerini basın yoluyla paylaşmasına tahammül edemeyiş, basın yolu ile yapılan muhalefete bakış açısının nasıl değişmediğini görmede sanırım iyi bir örnek olacaktır.

Darbe sonrası iktidar sivillere bırakılmıştır. Fakat yinede iktidarı geniş düşünürsek ve 1960 darbesi ile askerlerin siviller ve yönetim üzerindeki etkisini yadsıyamayız. Hatırlatacağımız şu örnekte basına tahammülsüzlüğün vesayet dönemlerinden kalan çarpıcı bir örneğidir: 1966'da devrin genelkurmay başkanının ve kuvvet komutanlarının Çankaya köşkü arazisinde evler yaptırmasını, genelkurmay başkanının eşinin alışveriş yaptığı mağazanın trafiğe kapatılması gibi konuları köşesinde İlhami Soysal eleştirmişti. Genel Kurmay Başkanını Cemal Tural'ın bu eleştirilere cevabı, Soysal'ın 8 Eylül 1966 tarihinde evinin önünden kaçırıp dövdürerek hastanelik edilmesi şeklinde olmuştur. Olayı yapanların genelkurmayaya bağlı bir birimde görevli rütbeli askerler olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır (Kayış & Hürkan, 2012:43).

Türkiye demokrasi tarihi, aynı zamanda askeri müdahaleler ile kesintiler tarihidir. 1960 darbesinin arkasından 12 Mart 1970'de Türk demokrasisi yine bir kesintiye uğramıştır. Bu dönemde ara rejimle götürülen demokratik modelde askerinin sivil idareciler üzerindeki vesayeti oldukça fazladır. Dönem içerisinde basına ve gazetecilere büyük baskılar yapılmıştır. Yükselen sol akımların önünü kesmeyi amaçlayan 12 Mart 1970 muhtırasının özellikle sol yayın organlarını ve gazetecileri hedef aldığı görülür. 1960 sonrası hazırlanan anayasada gazetelerin toplatılmasının mahkeme kararına bağlı olacağı hükmü, ara rejim hükümeti tarafından değiştirilmiştir. Yetki savcılara ve onların vereceği emirlerle polise verilir. Bu da aslında basındaki

farklı görüşlere tahammülsüzlüğün bir örneğidir. (Kayış & Hürkan, 2012:174).

Bundan sonra basına ve gazetecilere yönelik suikast eylemlerinden bahsedilebilir. 12 Mart 1970 darbesinden sonra demokratik süreç 12 Eylül 1980'de tekrar askeri yönetim tarafından kesintiye uğratılır. Bu sürece gidilen dönem içerisinde ülkedeki siyasi tablo istikrarsız hükümetler ve toplumun sol-sağ fikirler etrafında bölünmesidir. Fikri bir bölünmenin yanında iki tarafın birbirine tahammülsüzlüğünü gösteren şiddet eylemleri dönemin karakteristik özelliğidir. 12 Eylül askeri darbesine giden süreçte, farklı görüşlere tahammülsüzlüğün uç noktası olan şiddet eylemlerinden basın ve çalışanları da olumsuz etkilenmişlerdir. Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi 1 Şubat 1979'da arabasıyla gazetesine giderken suikasta uğramıştır. Suikastla ilgili olarak, sağ örgütlerle bağlantısı olan Mehmet Ali Ağca hüküm giymiştir. Yine bu suikasttan kısa bir süre sonra sağ cenahın yayın organı olan Ortadoğu Gazetesi yazarlarından İlhan Darendelioğlu yayınladığı Toprak isimli derginin bürosundan çıkarken solcu gruplarca öldürülmüştür (Kayış & Hürkan, 2012:43; Gevgilili, 1983:209).

1980 öncesi gazetecilere yönelmiş bu eylemler 1980 sonrası da son bulmadı. Hürriyet gazetesi genel yayın müdürü Çetin Emeç, 7 Mart 1990'da, Yüzyıl dergisi yazarı Turan Dursun 4 Eylül 1990'da, Musa Anter 20 Eylül 1992'de, Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Uğur Mumcu 24 Ocak 1993, Ahmet Taner Kışlalı 21 Ekim 1999'da suikasta kurban gittiler. Kimilerinin failleri bulundu; kimilerinin de İslami örgütler olduğu iddia edildi. Fakat tam olarak bu cinayetlerin iç yüzü aydınlatılmadı. 19 Ocak 2007'de Ermeni azınlıklara yönelik çıkartılan Agos Gazetesi yazarı Hrant Dink'in öldürülmesini, muhalefete tahammülsüzlükte gösterilen en uç örneğe eklemek gerekir. İsmi geçen gazetecileri iktidarın öldürdüğü/öldürttüğü ebetteki iddia edilemez. Ama toplumun farklı dünya görüşlerine, onların muhalefetine tahammülleri konusunda tepkilerinin sınırını görmemiz açısından önemlidir. Devrin hükümetlerinin ya da siyasal iktidarlarının bu eylemleri işleyen failleri, arkasındaki örgütleri tam olarak bulup ortaya çıkartamamasının bu tür eylemleri cesaretlendirmiş olması ise üzerinde durulması gereken bir diğer nokta olarak anlaşılabilir.

4. Sonuç

Türk siyasal hayatı boyunca siyasal iktidar için yarışanlar hangi siyasal görüşe ya da ideolojiye sahip olursa olsunlar iktidara geldikten sonra muhalefeti sindirmek için çalışmışlar, muhalefetin meşruiyetini sorgulamışlar ya da sorgulatmışlardır. Kısaca Türkiye'de siyasal iktidar hiç bir şekilde muhalefete tahammül edememiştir/edememektedir. Ayrıca hangi isimde ve ideolojide olursa olsun siyasal iktidarı kullananlar tahakküm unsuruna ağırlık vermiş ve karşı duruşlara tahammül edememişlerdir. Bu tahakkümün karşısında duranlara karşı da oldukça sert-katı suçlayıcı ithamlar kullanılmış ve aynı derecede cezalandırılmışlardır. Gerek parlamento içi gerekse parlamento dışı muhalefet hep aynı sert tutumla karşılaşmıştır. Ayrıca toplumsal muhalefetin azarlanmasına dayalı askeri söylev ve söylemlerin de aynı şevk ve heyecanla yürütüldüğüne şahitlik etmişizdir.

Aslında siyasal iktidarın tahakkümü ve muhalefete karşı tahammülsüzlük modern Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir olgu değildir. 20. yy'ın başından beri bu gelenek devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nden miras olarak devralınan siyasal kültür

aynen devam ettirilmiş, muhalif olmak, muhalif kanatta yer almak, insan yaşamı için önemli riskleri de bünyesinde barındırmıştır. Muhalif olanlar bölücülük, vatana ihanet, irtica, ayrımcılık, siyasal rejimi tehdit etmek ve yıkmak için örgüt kurmak, darbe yandaşlığı gibi sert ithamlarla suçlanmışlar, sürekli gözaltında tutma, takip etme gibi tedhiş ve yıldırma siyasetine maruz kalmışlar, hatta bazen suikastlara kurban gitmişlerdir.

Siyasal iktidar ve onun siyaset etme pratiği açısından bakıldığında, bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerin çoğu zaman devletin bekası için tehlike arz ettiği faraziyesinden kaynaklanan vesayetçi bir demokrasi anlayışının, Türkiye'nin adeta temel karakteristiği haline geldiği görülür. Bunun sonucunda siyasal iktidar için mücadele edenler siyasal alanın dışında bırakılarak toplumsal alana sürülmüş, böylece de toplumsal muhalefet güçlenmiştir. Toplumsal alandaki muhalefet de genellikle basın yoluyla gerçekleştirilmiştir. Basın adeta muhalefetin eli-kolu durumuna gelmiştir. Muhalefete tahammülü olmayan siyasal iktidar sahipleri muhalefeti tasfiye sürecinde bu kez okları hep basın üzerine yöneltmişlerdir. Öyle ya da böyle basın susturulmak istenmiş ve kısa süreliğine de olsa başarılı olunmuştur. Tüm bunlardan dolayı Türk siyasal hayatında güçlü iktidar geleneğine paralel bir güçlü muhalefet geleneği oluşmamıştır. Mardin'in de üzerinde ısrarla durduğu Türk siyasal kültüründe siyasal iktidarın tahakküm ve kontrole ilişkin mekanizmalarının toplumun günlük hayatında ve bireylerin iç dünyalarında başarılı olduğunu, bunun sonucu olarak da siyasal kültürde muhalefet eksikliği oluştuğunu görmekteyiz. Gerek ulusal düzeyde gerekse yerel düzeyde siyasal düşünce ve felsefeden çok, felsefesizlik, fikirsizlik, genel çıkardan ziyade bireysel çıkar odaklı kişisel çekişmeler biçiminde ortaya çıkmış olan siyasal kültür özelliği arz etmektedir. Bu durum Türk siyasal kültüründe ikili bir siyasal muhalefet algısı yaratmıştır ve toplumu "biz" ve "ötekiler" olmak üzere iki grupta algılamayı tercih etmiştir. Bu algılamanın günümüzdeki görünüşleri, "Alevi-Sünni", "Türk-Kürt", "AB taraftarı-Ulusalcı", "Laik-Anti laik" şeklindedir. Bu ikili muhalefet algısı toplumsal consensusün önündeki en büyük engeldir. Toplumsal consensus sağlanamadığı için de sağlıklı bir modernleşme ve demokratikleşme süreci yaşanmamıştır. Bu da siyasal rejimin çarpık işlemesi sonucunu doğurmuş, modernleşme sürecinde başarısızlıklara neden olmuştur.

Türkiye'deki demokratikleşme ve modernleş(tir)me girişimlerinin henüz başarılamamasını, yalnızca tasfiyeci ve tahakkümcü siyasal kültüre yüklemenin doğru olmadığı kanısındayız. Kuşkusuz bunda, hem devleti kutsallaştıran ve bireyleri devlete hizmet ettiği ölçüde önemseyen hâkim paradigmanın hem de demokrasiyi içselleştirmemiş ve kendi ideolojik politik beklentileri ölçüsünde bir demokratik algıya sahip olmuş toplumsal yapının büyük payı vardır. Bunun yanında Batı'daki demokrasi mücadelesinin toplumsal, tarihsel ve kültürel gelişmelerinin Türkiye'de tam olarak yaşanmaması, demokrasinin gelişmesinde olumsuz etkide bulunmuştur. Nihayetinde de sürekli olarak meşruiyeti sorgulanan bir siyasal muhalefet anlayışı ve buna bağlı olarak aksak bir demokrasi ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Akar, R. (2006). *Aşkale yolcuları: Varlık vergisi ve çalışma kampları*. İstanbul: Mep Yayınları.

- Akbal, İ. (2008). *Trabzon'da muhalefet*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aydın, M. A. (1998). Kanun-i Esasi. *Diyanet islam ansiklopedisi*, 24.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye'de devletçilik (1923-1950)*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Çaylak, A., & Baran, H. (2009). Türkiye'de kemalist rejimin ordu ile pekişmesi ve darbeler arası dönem. İçinde A. Çaylak vd. (ed.), *Türkiye'nin politik tarihi* (ss. 421-461). Ankara: Savaş Yayınları.
- Demirel, A. (1994). *Birinci mecliste muhalefet, ikinci grup*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti (tarihi ve ideolojisi)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Gevgilili, A. (1983). Türkiye basını. İçinde M. Belge (ed.), *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* Cilt 1 (ss.202-222). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gözcü, A. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nun siyasal söylemleri ışığında iktidar muhalefet ilişkileri ve kamuoyu*. Dokuz Eylül Üniversitesi AİİT Enstitüsü, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hocaoğlu, B. (2010). *II. Meşrutiyette iktidar-muhalefet ilişkileri 1908-1913*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Heper, M. (1974). *Bürokratik yönetim geleneği*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İslamoğlu, A. (2004). *II. Meşrutiyet döneminde siyasal muhalefet*. İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları.
- Kayış, N., & Hürkan, S. (2012). *Sansürsüz sansür tarihi 1795-2011*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Kirman, E. (2006). *Çok partili döneme geçiş süreci ve Türk siyasal kültüründe muhalefet olgusunun gelişimi (1946-1950)*. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. Isparta: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koç, İ. C. (2006). *Tek parti döneminde basın iktidar ilişkileri (1929-1938)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle iktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Komşuoğlu, A. (2008). *Türkiye'de siyasal muhalefet*. İstanbul: Bengi Yayınları.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi, makaleler IV*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milliyet Gazetesi, 10.07.1959.
- Milliyet Gazetesi, 11.09.1975.

- Milliyet Gazetesi, 26.12.1977.
- Milliyet Gazetesi, 16.02.2000.
- Mazıcı, N. (1984). *Atatürk döneminde muhalefet*. İstanbul: Dilmen Yayınevi.
- Soysal, İ. (1988). *150'likler kimdi? ne yaptılar? ne oldu?.* İstanbul: Gün Yayınları.
- Steinack, K. (2011). Two patterns of opposition: Party group interaction in the Bararian state parliament. *The Journal of Legislative Studies*, 17.
- Taner, A. (2002). *Tek parti döneminde iktidar muhalefet ilişkileri (1923-1945)*, Hacettepe Üniversitesi SBE. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (1995). *Türkiye'de siyasal partiler*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tunçay, M. (1983). Basın ve İstiklal Mahkemeleri. İçinde M. Belge (ed.). *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi*, Cilt 1 (ss. 212-213). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931)*. İstanbul: TTV Yayınları.
- Turgut, N. (1984). *Siyasal muhalefet*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (1995). *Muhalif*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uyar, H. (1998). *Tek parti dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Yeşilkaya, G. N. (2001). Halk Evleri. İçinde A. İnsel (ed), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 (ss. 113-119). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2010). *Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasal muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

